

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет
кафедра географії України

УДК: 37.02.373

На правах рукопису

**ПРОЄКТ ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ ДЛЯ ЗЗСО ІЗ
ЗАСТОСУВАННЯМ ГІС У ДОСЛІДЖЕННЯХ РІДНОГО КРАЮ**

Галузь знань **01** – Освіта/Педагогіка

Спеціальність **014** – Середня освіта

Освітня програма – Географія

Кваліфікаційна робота бакалавра
студента 4 курсу

Погребняка Микити Сергійовича

Науковий керівник:

доцент кафедри географії України

Купач Тетяна Геннадіївна

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Факультативні навчальні курси у загальній структурі процесу навчання географії та природознавства	4
1.1. Поняття факультативу, мета та завдання у поглиблені навчання географії	4
1.2. Типи факультативів	9
1.3. Методична основа формування та проведення факультативних курсів з географії у закладах середньої освіти	13
РОЗДІЛ 2. Застосування ГІС у дослідженнях рідного краю	18
2.2. Географічна інформація та геодані як інформаційна основа досліджень рідного краю	24
2.3. Аналітичні можливості ГІС: дослідження рельєфу земної поверхні, аналіз умов зволоження та діагностика підтоплення територій, стан та якість земних покривів	36
РОЗДІЛ 3. Проект факультативу “ГІС у дослідженнях рідного краю”	47
3.1. Програма факультативу	47
3.2. Частковий опис факультативних занять	48
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Сучасні тенденції в освіті та науці вимагають від здобувачів освіти оволодіння новітніми інформаційними технологіями. Однією з таких технологій є географічні інформаційні системи (ГІС), які стали невід'ємною частиною сучасної географічної науки та практики. ГІС дозволяють ефективно збирати, аналізувати та візуалізувати просторові дані, що сприяє глибшому розумінню географічних процесів та явищ.

Географічні інформаційні системи знайшли своє застосування у різних галузях, включаючи урбаністику, екологію, землевпорядкування, транспорт, демографію та інші. Вони допомагають вирішувати широке коло завдань, від просторового аналізу та моделювання до управління природними ресурсами і планування територій.

В умовах глобальних змін, таких як кліматичні зміни, урбанізація та деградація навколишнього середовища, важливість використання ГІС для досліджень рідного краю зростає. В Україні, зокрема в Київській області, застосування ГІС дозволяє проводити детальний аналіз природних умов, оцінювати екологічний стан територій, а також здійснювати соціально-економічні дослідження, що сприяє сталому розвитку регіону.

Дана робота присвячена розробці проекту факультативу "ГІС у дослідженнях рідного краю", який має на меті забезпечити здобувачів освіти знаннями та навичками, необхідними для використання географічних інформаційних систем у практичних дослідженнях. У роботі розглядаються теоретичні основи ГІС, історія їх розвитку, методи обробки та аналізу геоданих, а також приклади успішного використання ГІС у навчальному процесі. Особлива увага приділяється практичним заняттям, де учні зможуть застосовувати отримані знання для вирішення реальних проблем у сфері географії та екології.

РОЗДІЛ 1. ФАКУЛЬТАТИВНІ НАВЧАЛЬНІ КУРСИ У ЗАГАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА

1.1. Поняття факультативу, мета та завдання у поглибленні навчання географії

Факультативи - це програми додаткової освіти, які включені до навчальної програми для задоволення індивідуальних інтересів та потреб учнів у вивченні окремих предметів та предметів. Це варіанти, призначені для учнів, які хочуть поглибити свої знання в певній галузі, розширити свій кругозір і придбати додаткові навички та здібності.

Факультативи відрізняються від основних академічних предметів гнучкістю та різноманітністю. Вони дозволяють учням вибирати власну сферу навчання, яка сприяє розвитку їхньої незалежності, відповідальності та інтересу до навчання. Деки таких курсів можуть охоплювати широке коло тем, від поглиблених досліджень у фундаментальній області до спеціалізованих курсів по новітнім і міждисциплінарним областям.

За нормативними документами та настановами МОН України основними особливостями факультативів є:

1. Добровільність: учні самостійно обирають факультативні предмети відповідно до своїх інтересів та потреб.
2. Гнучкість: факультативні програми можуть адаптуватися до потреб учнів та враховувати індивідуальні особливості та рівень освіти.
3. Поглиблення знань: факультативні предмети сприяють глибшому розумінню певних аспектів академічної галузі, які виходять за рамки обов'язкової навчальної програми.
4. Розвиток навичок: крім теоретичних знань, факультатив фокусується на практичному застосуванні досліджуваного матеріалу, аналітичному мисленні, розвитку дослідницьких навичок і навичок самостійної роботи.

Таким чином, факультативні предмети є важливою складовою освітнього процесу, що забезпечує індивідуальний підхід до навчання, стимулює активну пізнавальну діяльність учнів і сприяє їх всебічному розвитку.

Цілі факультативів полягають у наступному:

Факультативні курси з географії надають здобувачам додаткові можливості для поглибленого вивчення предмета, розвитку практичних навичок, постійного інтересу до географії та підвищення обізнаності про навколишнє середовище. Основні аспекти цієї мети можна детально описати наступним чином:

Поглиблення знань

- Поглиблене вивчення складних географічних концепцій та процесів: учні зможуть вивчати такі теми, як зміна клімату, екологічні проблеми та географічні аспекти економічного розвитку, а також вивчати сучасні глобальні проблеми.
- Наукові дослідження та аналіз новітніх досягнень: це огляд і вивчення новітніх наукових досліджень, відкриттів, технологій в області географії, які сприяють формуванню сучасних тенденцій і розуміння досягнень науки.
- Детальне вивчення регіональної географії: враховуючи детальні характеристики та характеристики окремих регіонів, їх природні умови, ресурси, населення та економіку.

Розвиток практичних навичок

Факультативні заняття спрямовані на розвиток практичних навичок, необхідних для проведення географічних досліджень та аналізу даних. Це включає в себе:

- Польові дослідження: проводьте дослідження безпосередньо на місці, особливо збір, вимірювання та картографування зразків.
- Робота в лабораторії: аналіз даних, зібраних в лабораторії, використання спеціального обладнання та програмного забезпечення.
- Використання геоінформаційних систем (ГІС): Дізнайтеся, як використовувати ГІС для аналізу просторових даних, створення карт та моделювання географічних процесів.

- Проектна діяльність: розробка та виконання дослідницьких проектів, що вимагають застосування набутих знань та навичок для вирішення конкретних географічних проблем.

Формування інтересу та мотивації

Однією з важливих цілей факультативів є підвищення інтересу учнів до географії та формування стійкої мотивації до навчання. Це досягається наступним чином:

- Використання інтерактивних методів навчання: використання дискусійних, дискусійних та рольових ігор, які залучають учнів до активної участі в процесі навчання.
- Індивідуалізація навчання: дає учням можливість самостійно вибрати предмет для вивчення з урахуванням їх інтересів і схильностей.
- Розробка цікавих проектів і відкриттів: організація освітніх поїздок, участь в наукових конференціях, участь в конкурсах та інших заходах, що сприяють розвитку допитливості та інтересу.
- Використання сучасних технологій: використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних карт та онлайн-моделювання буде веселішим, а візуальне навчання - веселішим.

Розвиток екологічної обізнаності

Факультативний курс географії спрямований на підвищення екологічної обізнаності учнів та їх відповідального ставлення до навколишнього середовища. Це досягається наступними способами:

- Вивчення екологічних проблем: поглиблений розгляд глобальних та регіональних екологічних проблем, таких як забруднення, зміна клімату та втрата біорізноманіття.
- Аналіз причин декомунізації і наслідків змін навколишнього середовища: визначення взаємозв'язку між діяльністю людини і станом навколишнього середовища, аналіз наслідків змін навколишнього середовища для природи і суспільства.

- Розробка заходів з охорони навколишнього середовища: Дослідження і обговорення різних підходів до вирішення екологічних проблем, розробка власних проектів і пропозицій щодо поліпшення екологічної ситуації.
- Формування екологічної культури: підвищення обізнаності учнів про важливість збереження природних ресурсів, заохочення екологічно свідомої поведінки в повсякденному житті.

Завдання факультативу

- Детальне вивчення теоретичних знань.

Детальне вивчення теоретичних знань є одним з важливих елементів факультативної освіти, яка сприяє розширенню інтелектуального поля зору учнів. Завдання на даному етапі-детально вивчити основні концепції і принципи обраної галузі знань. Учні зможуть ознайомитися з сучасними науковими теоріями та гіпотезами та зрозуміти основні закономірності та процеси. Крім того, аналіз історичного розвитку теоретичного підходу допомагає зрозуміти еволюцію наукового мислення та його вплив на сучасні знання. Детальне вивчення ключових термінів і понять дозволяє учням краще орієнтуватися в спеціалізованій літературі і наукових дискусіях, які є передумовами успішного оволодіння предметом.

- Розвиток практичних навичок

Розвиток практичних навичок є невід'ємною частиною додаткової освіти і сприяє формуванню у учнів навичок застосування теоретичних знань на практиці. Робота в лабораторії та проведення експериментів дозволяють учням безпосередньо оперувати дослідницькими матеріалами та обладнанням, сприяючи більш глибокому розумінню наукових принципів. Проведення польових досліджень і практичних занять дасть можливість застосувати отримані знання в реальних ситуаціях і розвинути професійні здібності учнів. Використання новітнього обладнання та інструментів під час навчання дозволить учням оволодіти новітніми техніками і прийомами, необхідними для успішної професійної діяльності в майбутньому.

- Вивчення сучасних методів дослідження

Вивчення сучасних методів дослідження є важливим елементом факультативної освіти, надаючи учням доступ до останніх досягнень науки і техніки. Знайомство з методами збору та аналізу даних дозволяє учням оволодіти інструментами, необхідними для проведення якісних наукових досліджень. Використання комп'ютерних технологій і спеціального програмного забезпечення сприяє автоматизації процесів обробки та аналізу інформації, підвищує ефективність дослідницької роботи. Вивчення методів статистичного аналізу дозволяє учням оцінити достовірність і важливість отриманих результатів. Проведення дослідницьких проектів та представлення результатів сприяють розвитку навичок наукової комунікації та критичного мислення, важливих для успішної наукової кар'єри.

- **Розвиток наукового мислення**

Розвиток наукового мислення є основною метою факультативної освіти, яка сприяє формуванню в учнів здатності до важливого аналізу та системного підходу до вирішення наукових проблем. Виховання критичного мислення включає методи навчання, які аналізують наукову інформацію, дозволяючи учням об'єктивно оцінювати достовірність джерел та дискусій. Розробка і перевірка наукових гіпотез сприяє формуванню самостійних дослідницьких навичок, необхідних для успішного наукового дослідження. Структурований підхід до вирішення наукових завдань забезпечує системність і логічність мислення, дозволяючи ефективно організувати дослідницький процес. Навчання науковій дискусії сприяє розвитку навичок конструктивного діалогу і відстоюванню наукових позицій, які важливі для участі в наукових конференціях і публікації наукових робіт.

- **Формування екологічної свідомості**

Формування екологічної свідомості є важливим компонентом додаткової освіти і сприяє вихованню в учнів відповідального ставлення до навколишнього середовища. Вивчення основ екології та охорони природи дозволяє учням зрозуміти взаємозв'язок між природою і техногенними процесами. Аналіз впливу діяльності людини на природу сприяє усвідомленню наслідків штучних впливів і необхідності їх мінімізації. Розробка та реалізація екологічних проектів дозволять

учням застосувати свої знання для вирішення реальних екологічних проблем та сприятимуть розвитку практичних навичок та екологічної культури. Виховання відповідального ставлення до природних ресурсів і екосистем є важливим завданням, що сприяє формуванню в учнів екологічної етики і усвідомлення необхідності збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

1.2. Типи факультативів

Факультативи є важливою складовою освітнього процесу, що дозволяє учням поглиблювати знання в обраних галузях, розвивати практичні навички та залучатися до дослідницької діяльності. Різноманітність факультативів дозволяє задовольнити інтереси та потреби учнів, а також сприяє їх всебічному розвитку. Залежно від змісту, факультативи можна класифікувати на теоретичні, практичні та проектні.

Теоретичні факультативи

Теоретичні факультативи спрямовані на поглиблене вивчення теоретичних аспектів обраної галузі знань. Основна мета таких курсів – розширення знань учнів про ключові концепції, теорії та моделі, які є фундаментальними для розуміння предмету. В рамках теоретичних факультативів учні ознайомлюються з сучасними науковими дослідженнями, аналізують історичний розвиток наукових підходів та вивчають основні поняття і терміни. Викладання на таких факультативах здебільшого базується на лекціях, семінарах та дискусіях, що дозволяє учням глибше зануритися в теоретичний матеріал та розвивати аналітичні здібності.

Практичні факультативи

Практичні факультативи орієнтовані на розвиток у учням практичних навичок та умінь, необхідних для професійної діяльності. В рамках таких курсів учням виконують лабораторні роботи, проводять експерименти, беруть участь у польових дослідженнях та практичних заняттях. Основна мета практичних факультативів – забезпечити учням реальним досвідом застосування теоретичних знань, що сприяє формуванню професійних компетенцій. Навчання на таких

факультативах передбачає активну участь учням у процесі, використання сучасного обладнання та інструментів, а також вирішення практичних задач, що є важливим для підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Проектні факультативи

Проектні факультативи спрямовані на розвиток у учнів навичок дослідницької діяльності та роботи над конкретними проектами. В рамках таких курсів учні самостійно або в групах розробляють та реалізують дослідницькі проекти, що дозволяє їм застосовувати отримані знання на практиці та отримувати нові результати. Основна мета проектних факультативів – навчити учнів методам наукового дослідження, розвитку проектного мислення та здатності до самостійного вирішення наукових проблем. Викладання на таких факультативах передбачає активну взаємодію між учнями та викладачами, регулярні обговорення ходу проектів, презентацію проміжних та фінальних результатів, що сприяє розвитку комунікативних навичок та критичного мислення.

Види елективних курсів в залежності від форми проведення

Форма вивчення елективних дисциплін є важливим аспектом, що визначає організацію навчального процесу і взаємодія викладача і учня. Залежно від формату курсу елективні курси можна розділити на очні та дистанційні. Кожен з цих видів має свої особливості, переваги і недоліки, які впливають на ефективність навчання і зручність для учнів.

Факультативні курси очної форми навчання

Факультативні курси очної форми навчання проводяться в традиційному форматі, коли викладачі та учні знаходяться в одній аудиторії і взаємодіють безпосередньо під час занять. Така форма навчання має багато переваг, таких як:

- Прямий контакт: учні мають можливість отримувати негайний відгук від викладачів, що сприяє кращому розумінню матеріалу та швидкому виправленню помилок.
- Активна взаємодія: заняття віч-на-віч сприяють активному обговоренню, груповому обговоренню, командній роботі, а також розвивають навички спілкування та співпраці.

- Практичні заняття: лабораторні роботи, експерименти та інші практичні завдання легко організувати і проконтролювати в двосторонньому форматі, що забезпечує високу якість практичних занять.

Однак, очні факультативи також мають певні недоліки:

- Місце та часові обмеження: учні повинні бути фізично присутніми в певний час і в певних місцях, що може бути незручно для деяких з них.

- Залежність від ресурсів: потреба у спеціально обладнаних приміщеннях та матеріалах може обмежити можливість проведення деяких факультативних курсів.

Дистанційний факультатив

Дистанційні курси за вибором проводяться з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють викладачам і учням взаємодіяти на відстані. У цього формату є кілька важливих переваг:

- Гнучкість: учні можуть приєднатися до занять з будь-якої точки світу, що робить навчання більш доступним і зручним для тих, хто фізично не може його відвідувати.

- Економте час і ресурси: скорочувати витрати часу і грошей для учнів і викладачів, яким не потрібно їздити на навчання.

- Доступ до ресурсів: онлайн-платформи та електронні ресурси надають вам легкий доступ до навчальних матеріалів, відеолекцій, інтерактивних завдань та інших ресурсів.

Однак дистанційний факультатив має свої недоліки:

- Обмежена взаємодія: відсутність прямого контакту з викладачем може ускладнити процес навчання, особливо для учнів, які потребують додаткової підтримки.

- Технічні проблеми: залежність від якості інтернет-з'єднання і технічного оснащення може викликати труднощі у деяких учнів.

- Самоорганізація: Дистанційне навчання вимагає від учнів високого рівня самоорганізації та самодисципліни, що може бути складним завданням для деяких учнів.

Типи факультативів за рівнем складності

Факультативи можна класифікувати не тільки за змістом та формою проведення, але й за рівнем складності. Різні рівні складності факультативів відповідають різним етапам підготовки учнів, що дозволяє адаптувати навчання до їхніх потреб та рівня знань. Залежно від цього, факультативи поділяються на базові та поглиблені.

Базові факультативи

Базові факультативи призначені для учнів, які тільки починають знайомитися з обраною галуззю знань або мають початковий рівень підготовки. Основними характеристиками базових факультативів є:

1. Вступний рівень: Базові факультативи охоплюють основні поняття, терміни та концепції, що є фундаментальними для розуміння предмету. Вони забезпечують учням необхідну базу знань для подальшого вивчення.

2. Проста структура: Навчальні матеріали подаються в доступній формі, що дозволяє учням легше засвоювати нову інформацію. Лекції, презентації та базові вправи складають основу цих факультативів.

3. Акцент на основах: Основна увага приділяється закріпленню базових знань та навичок, що є необхідними для подальшого навчання. Це включає вивчення фундаментальних принципів та основних методів.

Базові факультативи мають кілька важливих переваг:

- Доступність: Вони є доступними для учнів з різним рівнем підготовки, що робить їх привабливими для новачків.

- Підготовка до подальшого навчання: Базові факультативи створюють міцний фундамент для подальшого вивчення більш складних тем та курсів.

Однак, вони мають і певні обмеження:

- Обмежена глибина: Базові факультативи не охоплюють складні та спеціалізовані аспекти предмету, що може бути недостатнім для учнів, які прагнуть більш глибоких знань.

Поглиблені факультативи

Поглиблені факультативи призначені для учнів, які вже володіють базовими знаннями та прагнуть розширити свої знання та навички в обраній галузі. Основними характеристиками поглиблених факультативів є:

1. Високий рівень складності: Поглиблені факультативи охоплюють складні та спеціалізовані теми, що вимагають від учнів глибокого розуміння предмету та попередньої підготовки.

2. Складні завдання: Учні виконують більш складні та комплексні завдання, які включають аналіз, синтез та застосування знань у нових контекстах. Це може включати дослідницькі проекти, розробку теоретичних моделей або вирішення реальних проблем.

3. Інтерактивні методи навчання: Поглиблені факультативи часто включають семінари, групові обговорення, презентації та інші методи, що сприяють активній взаємодії та обміну знаннями між учнями.

Поглиблені факультативи мають кілька ключових переваг:

- Глибоке вивчення предмету: Вони дозволяють учням глибоко зануритися в обрану галузь, отримати спеціалізовані знання та розвинути аналітичні здібності.

- Підготовка до наукової діяльності: Поглиблені факультативи сприяють розвитку навичок дослідницької роботи, що є необхідними для подальшої наукової або професійної кар'єри.

Однак, поглиблені факультативи також мають свої виклики:

- Високі вимоги: Вони вимагають від учнів значних зусиль, самостійної роботи та високого рівня самоорганізації.

1.3. Методична основа формування та проведення факультативних курсів з географії у закладах середньої освіти

Формування та впровадження факультативних курсів географії в установах середньої освіти (ЗСО) включає в себе ряд методологічних принципів, які забезпечують ефективність освітнього процесу і сприяють досягненню освітніх

цілей. До цих принципів відносяться науковість, системність, практична спрямованість, інтерактивність та індивідуалізація.

Методологічні принципи

Наукові знання.

1. Науковий принцип передбачає, що зміст факультативного курсу географії ґрунтується на сучасних наукових знаннях і досягненнях у відповідній галузі. Це включає в себе:

- Оновлення матеріалів: завдяки останнім дослідженням і даними з географії учні можуть ознайомитися з сучасними тенденціями і відкриттями.

- Використовуйте наукові джерела: збирайте авторитетні Наукові праці, статті, монографії та інші джерела для створення освітніх програм та матеріалів.

- Наукова обґрунтованість методів навчання: Використання методів і підходів, що мають наукову основу і довели свою ефективність в освітньому процесі.

2. Принцип послідовності передбачає організацію навчальних матеріалів і освітнього процесу в логічно пов'язаному і несуперечливому вигляді. Це включає в себе:

- Структурований навчальний план: чітке визначення тим курсу, розділів і модулів, що забезпечують логічну послідовність у вивченні матеріалів.

- Взаємозв'язки між темами: відображення взаємозв'язків між різними аспектами географії сприяє загальному розумінню теми.

- Прогресивне ускладнення: послідовне ускладнення навчального матеріалу від простих понять до складних, що забезпечує поступове засвоєння знань.

Практична спрямованість

1. Принцип практичної спрямованості передбачає орієнтацію навчання на розвиток практичних навичок і умінь, необхідних для реальної діяльності:

- Практичні заняття та лабораторні роботи: включення в навчальну програму завдань, що забезпечують практичне застосування теоретичних знань.

- Польові дослідження: організація польових поїздок та експедицій для збору даних та проведення польових досліджень, що сприяють розвитку дослідницьких навичок.

- Проектна діяльність: залучайте учнів до реалізації проектів, в яких знання можуть бути застосовані для вирішення реальних проблем і завдань.

2. Принцип інтерактивності передбачає активне залучення учнів до процесу навчання за допомогою взаємодії, обговорення та спільної роботи. Це включає в себе:

- Дискусія: групові обговорення, дебати і розбори питань, що сприяють розвитку критичного мислення і комунікативних навичок.

- Інтерактивні методи навчання: використовуйте мультимедійні ресурси, інтерактивні карти, відеоматеріали та інші засоби, щоб зробити процес навчання більш наочним і цікавим.

- Групова робота: сприяє організації роботи в малих групах, розвитку навичок співпраці та командної роботи.

3. Принцип індивідуалізації передбачає облік індивідуальних особливостей, потреб та інтересів учнів в освітньому процесі:

- Диференційований підхід: використання багаторівневих завдань і вправ, відповідних різним рівням підготовки учнів.

- Індивідуальне навчання: розробка індивідуальних траєкторій навчання, що враховують особисті інтереси та цілі учнів.

- Зворотній зв'язок: ми регулярно надаємо зворотній зв'язок, щоб учні могли отримувати індивідуальні рекомендації та адаптувати процес навчання відповідно до своїх потреб.

Методи навчання. Викладання факультативних курсів географії в середніх навчальних закладах вимагає використання різноманітних методів навчання, які сприяють ефективному засвоєнню матеріалу, розвитку навичок і мотивації учнів. Основні методи навчання включають лекції та семінари, лабораторні роботи, польові дослідження, проектну діяльність та інтерактивні методи.

1. Лекції та семінари - це традиційні методи навчання, які відіграють важливу роль у викладанні географії.

- Лекції: Лекції дозволяють систематизувати велику кількість навчальних матеріалів, дати учням базові теоретичні знання і познайомити їх з важливими

поняттями і термінами. Викладач викладає матеріал в логічному порядку, приділяючи особливу увагу важливим аспектам теми. Лекційний метод ефективний для отримання базових знань і освоєння нових тим.

- Семінари: семінари доповнюють лекції та надають учням можливість поглиблено вивчити окремі питання, обговорити складні аспекти та застосувати теоретичні знання на практиці. Семінари передбачають активну участь учнів у дискусіях, підготовці доповідей і рефератів, обговоренні наукових робіт та інших джерел. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення і комунікативних навичок.

2. Лабораторна робота є важливою складовою практичної підготовки учнів на курсах географії. У них передбачені практичні завдання та експерименти, які дозволяють учням застосовувати теоретичні знання на практиці.

- Проведення експериментів: учні проводять різні експерименти, використовуючи спеціальне обладнання та інструменти, які дозволяють їм досліджувати природні явища та процеси.

- Аналіз даних: Лабораторна робота включає в себе збір і аналіз даних, що сприяє розвитку навичок наукових досліджень і обробки інформації.

- Документування результатів: учні вчать оформляти результати своїх досліджень у вигляді звітів, розвиваючи навички наукового письма та презентації результатів.

3. Польові дослідження є важливим способом викладання географії, оскільки вони дозволяють учням безпосередньо спостерігати та досліджувати природні та рукотворні об'єкти та процеси в їх природному середовищі існування.

- Польові екскурсії: Організація екскурсій та експедицій до різних географічних об'єктів, де учні можуть проводити спостереження, збирати зразки та інші дані.

- Практичне застосування знань: виконання польових завдань сприяє інтеграції теоретичних знань та розвитку практичних навичок, таких як топографічне орієнтування, картографування та аналіз географічних даних.

- Інтерактивний метод: польові дослідження часто передбачають групову роботу та взаємодію, що сприяє розвитку навичок співпраці та командної роботи.

4. Проектна діяльність є важливим методом навчання, який сприяє розвитку дослідницьких навичок і здатності застосовувати знання для вирішення реальних проблем.

- Розробка проектів: учні працюють над індивідуальними або груповими проектами, включаючи дослідження, аналіз даних та розробку рекомендацій.

- Представлення результатів: захист проекту перед аудиторією сприяє розвитку навичок публічних виступів і комунікації.

- Інтеграція знань: Проектна діяльність дозволяє інтегрувати знання з різних галузей і комплексно застосовувати їх для вирішення певних завдань.

5. Використання інтерактивних технологій-це сучасний підхід до навчання, який робить процес навчання більш цікавим та ефективним.

- Мультимедійні інструменти: використання відео, аудіо, анімації та інтерактивних карт допомагає візуалізувати складні процеси та явища, які сприяють кращому розумінню матеріалу.

- Електронні освітні ресурси: використання електронних підручників, навчальних платформ та онлайн-курсів надає учням доступ до широкого спектру додаткових ресурсів та матеріалів.

- Віртуальна лабораторія та моделювання: використання віртуальної лабораторії дозволяє учням проводити експерименти та дослідження в умовах, що імітують реальні речі, сприяючи розвитку практичних навичок без використання спеціального обладнання.

РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ГІС У ДОСЛІДЖЕННЯХ РІДНОГО КРАЮ

2.1. Використання геоінформаційних систем у географічній освіті

ГІС відіграє важливу роль у сучасній географії. Вона може аналізувати великі обсяги географічних даних, створювати точні карти і моделі, визначати просторові взаємозв'язки між різними явищами і прогнозувати зміни в навколишньому середовищі. Використання ГІС значно розширює можливості географічних досліджень і підвищує їх ефективність. ГІС використовуються в багатьох сферах, включаючи містобудування, екологію, транспорт, управління ресурсами та моніторинг стихійних лих. Вони забезпечують не тільки наукову та дослідницьку роботу, а й практичні управлінські та планувальні рішення.

Використання ГІС в освітньому процесі дозволяє учням і абітурієнтам здобувати сучасні знання і вміння, що відповідають сучасним вимогам. Інтеграція ГІС в освітні програми сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення, а також виробленню навичок роботи з сучасними інформаційними технологіями. Це дозволяє підготувати молодь до вирішення складних географічних та екологічних завдань, що стоять перед суспільством у 21 столітті.

Перші розробки та застосування

Розробка географічних інформаційних систем (ГІС) розпочалася в середині 20 століття, коли виникла потреба у створенні системи, здатної зберігати та аналізувати географічну інформацію. Однією з перших ГІС була Канадська географічна інформаційна система (CGI), розроблена в 1960-х роках для управління земельними ресурсами Канади. Вона використовувала комп'ютери для зберігання, обробки та аналізу великих обсягів даних про землю, включаючи інформацію про типи ґрунтів, землекористування та інші характеристики.

У 1970-х роках з'явилися перші комерційні програмні продукти, такі як ArcInfo, які значно розширили функціональність ГІС і зробили її доступною для широкого кола користувачів. Ці системи дозволяють створювати та аналізувати цифрові карти, інтегрувати різні типи даних та проводити комплексний

просторовий аналіз. За цей час ГІС почали використовувати не тільки в державних установах, але і в науково-дослідних і комерційних підприємствах.

Еволюція технологій і методів

Еволюція ГІС-технологій і методів відбувалася паралельно з розвитком комп'ютерних технологій та інформаційних систем. У 1980-х роках з'явилися більш потужні комп'ютери та спеціалізоване програмне забезпечення для ГІС, що значно покращило точність та ефективність обробки географічних даних. Зростання обчислювальної потужності та розробка нових аналітичних алгоритмів сприяли широкому впровадженню ГІС у різні сфери діяльності.

У 1990-х роках відбулися великі прориви в розробці ГІС завдяки інтеграції з іншими технологіями, такими як дистанційне зондування і глобальні навігаційні супутникові системи (ГНСС). Це дозволяє нам отримувати більш точні та детальні дані про поверхню, автоматизувати процес збору інформації та підвищувати точність географічного аналізу. Крім того, розвиток мережевих технологій та Інтернету сприяв створенню веб-ГІС, яка надає географічну інформацію широкому загалу.

З початку 2000-х років хмарні технології та мобільні пристрої відкрили нові можливості для використання ГІС. З'явилися мобільні додатки для збору і аналізу геоданих в польових умовах, а також хмарні платформи для зберігання і обробки великих обсягів географічної інформації. Це значно полегшує доступ до ГІС-технологій, роблячи їх більш гнучкими та масштабованими.

Сучасні ГІС включають широкий спектр функцій, від простого картографування до складного просторового аналізу та моделювання. Вони використовуються в багатьох галузях, включаючи містобудування, екологію, управління ресурсами, транспорт, безпеку та багато інших. Завдяки постійному розвитку ГІС-технологій і методів, вони продовжують вдосконалюватися, надаючи більш точні і докладні дані для прийняття рішень і наукових досліджень.

Роль ГІС в освітньому процесі

1. Візуалізація даних за допомогою ГІС

Геоінформаційні системи (ГІС) є потужними інструментами візуалізації географічних даних і є важливими для навчального процесу. ГІС дозволяє учням наочно представляти складні просторові дані у вигляді карт, графіків і діаграм. Це допоможе краще розуміти і аналізувати інформацію про географічні явища і процеси.

Візуалізація даних за допомогою ГІС дозволяє створювати інтерактивні карти, які можуть відображати інформацію в різних шарах, таких як ландшафт, Водні ресурси, кліматичні зони та демографічні дані. Учні можуть взаємодіяти з цими картами, змінювати параметри відображення та проводити просторовий аналіз та дослідження. Такий підхід сприяє розвитку просторового мислення і дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язок між різними географічними явищами і процесами.

Крім того, ГІС дозволяє учням візуалізувати динамічні процеси, такі як зміна клімату, урбанізація та поширення хвороб, дозволяючи учням спостерігати та аналізувати зміни в режимі реального часу, що сприяє більш глибокому розумінню причинно-наслідкових зв'язків та допомагає розвивати аналітичні навички.

2. Інтеграція ГІС в навчальні програми

Інтеграція ГІС у навчальну програму важлива для підготовки учнів до життя в сучасному світі, де знання та навички, пов'язані з геоінформаційними технологіями, стають все більш затребуваними. Включивши ГІС в навчальну програму з географії та інших дисциплін, учні та курсантки можуть набути практичних навичок, які можуть бути застосовані в різних сферах діяльності.

ГІС може бути інтегрована в навчальні програми на різних рівнях освіти, від шкільної до університетської. У школах ГІС можна використовувати для викладання основних понять географії, таких як карти, масштаби та координати, а також для проведення просторового аналізу та досліджень. Викладачі можуть створювати інтерактивні уроки, на яких учні маніпулюють географічними даними, виконують завдання з використанням ГІС і представляють результати у вигляді карт і звітів.

В закладах освіти (зокрема у закладах професвіти чи вищої) ГІС можна використовувати для викладання спеціалізованих курсів, таких як Географія, Екологія, Містобудування, Геологія тощо. Здобувачі можуть виконувати складні дослідницькі проекти, використовуючи ГІС для збору, обробки та аналізу даних. Це дозволяє отримати досвід роботи з сучасними технологіями, розвинути аналітичні та дослідницькі навички, підготуватися до професійної діяльності в різних галузях.

Інтеграція ГІС у навчальну програму також сприяє міждисциплінарному підходу до навчання. ГІС можна використовувати для вивчення складних проблем, які потребують знань у різних галузях, таких як географія, біологія, соціологія та економіка. Це дозволяє школярам і практикантам розвинути інтегроване мислення, навчитися працювати в команді і вирішувати реальні завдання з використанням геоінформаційних технологій.

Використання ГІС в освітньому процесі та її інтеграція в навчальну програму значно підвищує ефективність навчання, сприяє розвитку просторового мислення, аналітичних і дослідницьких навичок, а також сприяє освоєнню регіональних і міжнародних знань.

Переваги використання ГІС у навчанні

1. Покращення просторового мислення

Географічні інформаційні системи (ГІС) є потужним інструментом для покращення просторового мислення учнів. Просторове мислення-це здатність розуміти та аналізувати просторові взаємозв'язки між об'єктами та явищами. Використання ГІС в освіті дозволяє учням вивчати та інтерпретувати карти, графіки та інші візуальні уявлення географічних даних, сприяючи розвитку цієї важливої навички.

ГІС дозволяє учням маніпулювати картами та іншими просторовими даними в режимі реального часу. Ви можете масштабувати, додавати або видаляти шари даних, аналізувати різні аспекти території та вивчати взаємозв'язки між ними. Це сприяє більш глибокому розумінню просторових закономірностей і процесів, що відбуваються на поверхні Землі. Вивчаючи карти та просторові моделі, учні

можуть краще орієнтуватися в просторі, розуміти географічні терміни та поняття та розвивати здатність візуалізувати просторові взаємозв'язки.

2. Вдосконалення аналітичних навичок

ГІС значно покращує аналітичні навички учнів. Робота з географічними даними вимагає збору, обробки та аналізу інформації, що розвиває критичне мислення та здатність приймати обґрунтовані рішення. Використання ГІС в освіті дозволяє учням проводити складний просторовий аналіз, моделювати різні сценарії та робити висновки на основі отриманих даних.

Освітні завдання з використанням ГІС включають аналіз демографічних даних, Дослідження впливу діяльності людини на навколишнє середовище та оцінку ризику катастроф. Виконуючи такі завдання, ви придбаєте навички роботи з великими обсягами даних, навчитеся аналізувати і інтерпретувати інформацію, а також розвинеєте здатність до комплексного підходу до вирішення завдань. Це підвищує здатність до аналізу та узагальнення інформації, що є важливим елементом сучасної освіти.

3. Можливості для дослідницької діяльності

ГІС відкриває широкі можливості для науково-дослідної діяльності в освітньому процесі. Використання ГІС дозволяє учням та абітурієнтам брати участь у реальних дослідницьких проектах, сприяючи розвитку наукового мислення та практичних навичок. Вони можуть самостійно збирати та аналізувати географічні дані, створювати карти та моделі та представляти результати своїх досліджень.

ГІС можна використовувати для вивчення різних тем, таких як зміна клімату, урбанізація, екологічні проблеми, соціально-економічні процеси та багато інших. Учні проводять польові дослідження з використанням мобільних ГІС-додатків, збирають дані про природні і рукотворних об'єктах і аналізують їх в лабораторних умовах, що дозволяє їм отримати реальний досвід використання сучасних технологій і підвищити свою мотивацію до навчання.

Дослідницькі проекти з використанням ГІС можуть бути як індивідуальними, так і груповими. Вони сприяють розвитку навичок командної роботи, комунікації

та управління проектами. Крім того, участь у дослідницьких проектах з використанням ГІС допоможе учням зрозуміти важливість міждисциплінарних підходів при вирішенні складних завдань і підвищить їх готовність до професійної діяльності в різних областях.

Використання ГІС у навчальному процесі має багато переваг. Це допомагає розвинути просторове мислення, аналітичні навички та відкриває широкі можливості для дослідницької діяльності. Це робить навчання більш ефективним і сучасним, готуючи учнів до вирішення складних завдань у професійному житті.

4. Приклади успішного використання ГІС у школі

Геоінформаційні системи (ГІС) все частіше використовуються в шкільній освіті, щоб допомогти учням набути практичних навичок та глибше зрозуміти географічні процеси. Ось кілька прикладів успішного використання ГІС у школах на основі тематичних етапів та проектів.

Проект "GIS Awareness for Schools" [31]

У Лівані учні та вчителі школи Our Lady College у Sahel Alma використовували технологію ArcGIS для дослідження та картографування рослинного покриву в регіоні Qannoubine. Вони збирали дані про місцеву флору та створили інтерактивні StoryMaps, що включають інформацію, доступну через QR-коди. Цей проект допоміг не тільки покращити навчальний процес, але й залучити місцеву громаду до вивчення та збереження навколишнього середовища. Проект продемонстрував ефективність використання ГІС у навчанні та сприяв підвищенню екологічної обізнаності.

Проект "Управління ризиком повеней у Фуншалі" [32]

У місті Фуншал, Португалія, ГІС використовували для управління ризиком повеней. Завдяки застосуванню QGIS, місцеві органи влади змогли створити детальні карти зон ризику та аналізувати просторові дані для покращення реагування на надзвичайні ситуації. Вони збирали дані про минулі повені, рельєф місцевості та існуючу інфраструктуру, що дозволило точніше прогнозувати

можливі сценарії повеней. Цей проект допоміг знизити ризики для населення, поліпшити планування міської інфраструктури та сприяв кращому розумінню природних загроз серед місцевої громади.

Отже, зазначені приклади показують, як використання ГІС у шкільній освіті може сприяти розвитку практичних навичок, екологічної грамотності та аналітичних здібностей учнів. ГІС дозволяє проводити дослідження в реальних умовах, роблячи навчання більш цікавим і змістовним, а також сприяючи розвитку критичного мислення і здатності вирішувати складні завдання.

2.2. Географічна інформація та геодані як інформаційна основа досліджень рідного краю

Географічна інформація та геодані є важливими елементами сучасних земельних досліджень, що забезпечують точність, повноту та актуальність інформації про природні, соціально-економічні та культурні аспекти території.

Поняття географічної інформації включає в себе дані про просторові характеристики різних об'єктів і явищ, які можуть бути відображені на карті або у вигляді цифрової моделі. Це можуть бути дані про топографію, клімат, рослинність, ґрунт, водні ресурси, населення, економічну діяльність та інші компоненти географічного середовища. Геодані-це особлива форма географічної інформації, представлена в цифровому вигляді та Структурована для використання в географічних інформаційних системах (ГІС).

Географічна інформація та геодані дуже важливі для вивчення рідного краю з кількох причин:

1. Аналіз та моделювання: Геодані дозволяють проводити детальний аналіз та моделювання різних процесів та явищ. Наприклад, аналіз просторового розподілу населення виявляє демографічні тенденції та проблеми, а моделювання

зміни клімату може допомогти визначити можливі наслідки для місцевих екосистем.

2. Планування та управління територією: використання географічної інформації необхідне для ефективного планування та управління територією. Це включає розробку генеральних планів розвитку міст та сільських районів, планування інфраструктурних проектів, управління природними ресурсами та запобігання стихійним лихам.

3. Моніторинг та оцінка стану навколишнього середовища: Геодані дозволяють здійснювати безперервний моніторинг стану навколишнього середовища, оцінювати вплив антропогенних факторів і розробляти заходи щодо її захисту. Це включає моніторинг якості повітря, води, стану ґрунту та біорізноманіття.

4. Наукові дослідження: географічна інформація є основою наукових досліджень у різних галузях, таких як геологія, гідрологія, Екологія та соціальна географія. Це дозволяє дослідникам збирати та аналізувати дані для виявлення закономірностей та тенденцій, що є основою для розробки науково обґрунтованих рекомендацій.

5. Освіта та просвіта: використання геоданих у навчальних закладах сприяє кращому засвоєнню знань про рідний край, формує в учнів навички роботи з картографічними матеріалами, простором, а також сприяє формуванню екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Таким чином, географічна інформація та геодані є невід'ємною частиною сучасного вивчення рідного краю, забезпечуючи високий рівень точності та достовірності даних. Вони дозволяють проводити всебічний аналіз і моделювання, сприяють ефективному плануванню, управлінню, захисту території, розробці науково-дослідних і освітніх програм.

Джерела географічної інформації

Географічна інформація є ключовим елементом для проведення досліджень та аналізу рідного краю. Вона походить з різноманітних джерел, які можна

поділити на традиційні та сучасні. Кожне з цих джерел має свої унікальні характеристики, переваги та сфери застосування.

Традиційні джерела

Традиційні джерела географічної інформації включають карти, атласи та статистичні дані. Вони використовуються протягом багатьох століть і залишаються важливими інструментами для дослідників та освітян.

Карти: Карти є одним з найстаріших і найпоширеніших джерел географічної інформації. Вони надають візуальне зображення територій, показуючи їхні природні та антропогенні об'єкти. Карти можуть бути різних видів, включаючи топографічні, політичні, кліматичні, економічні та інші. Вони дозволяють дослідникам отримувати уявлення про розташування, взаємозв'язки та характеристики різних географічних об'єктів і явищ.

Атласи: Атласи є збірками карт, які систематизовані за певними темами або регіонами. Вони надають більш детальну та комплексну інформацію про певну територію або аспект географії. Атласи можуть включати тематичні карти, що висвітлюють такі аспекти, як рельєф, гідрографія, клімат, населення, економіка та багато іншого. Вони є цінним джерелом інформації для наукових досліджень, навчання та планування.

Статистичні дані: Статистичні дані про населення, економічну діяльність, природні ресурси та інші аспекти територій є важливим джерелом географічної інформації. Вони збираються та публікуються урядовими та міжнародними організаціями, такими як державні служби статистики, ООН, Світовий банк та інші. Статистичні дані дозволяють аналізувати динаміку та тенденції розвитку територій, порівнювати різні регіони та робити прогнози.

Сучасні джерела (дані глобального, регіонального рівнів)

Сучасні джерела географічної інформації включають супутникові знімки та бази даних геоінформаційних систем (ГІС). Вони надають більш точну, актуальну та деталізовану інформацію, що дозволяє проводити глибокий аналіз та моделювання.

1. Супутникові знімки: Супутникові знімки є потужним джерелом географічної інформації, що надають детальні зображення земної поверхні з космосу. Вони використовуються для моніторингу змін у навколишньому середовищі, аналізу землекористування, вивчення природних катастроф, кліматичних змін та багато іншого. Супутникові знімки дозволяють отримувати дані у режимі реального часу та з високою просторовою роздільною здатністю.

2. Бази даних ГІС: Геоінформаційні системи (ГІС) є комплексними інструментами для збирання, зберігання, аналізу та візуалізації географічної інформації. Вони дозволяють інтегрувати дані з різних джерел, таких як карти, супутникові знімки, статистичні дані та інші. ГІС надають можливості для просторового аналізу, моделювання та створення карт різного типу та масштабу. Вони використовуються у багатьох галузях, включаючи планування міст, управління природними ресурсами, екологічний моніторинг, транспорт та логістику.

Поєднання традиційних та сучасних джерел географічної інформації забезпечує комплексний підхід до вивчення та дослідження рідного краю. Традиційні джерела, такі як карти, атласи та статистичні дані, надають основні знання та базову інформацію. Сучасні джерела, такі як супутникові знімки та ГІС, дозволяють отримувати актуальні та детальні дані, необхідні для глибокого аналізу та прийняття рішень. Використання різноманітних джерел географічної інформації сприяє всебічному розумінню території та її характеристик, що є необхідним для ефективного дослідження, планування та управління.

Отримання та первинна обробка географічної інформації

Збір географічної інформації є основою наукових досліджень, планування та управління територією. Для цього використовуються різні методи, які можна розділити на поля, кабінети і методи, засновані на сучасних технологіях. Кожен з цих методів має свої переваги і особливості застосування.

Польовий метод передбачає проведення досліджень безпосередньо на місцевості. Вони дозволяють отримувати об'ємну, точну і актуальну інформацію про природні і техногенних об'єктах і явищах. Такі методи включають геодезичні

вимірювання, ґрунтові та геоморфологічні дослідження, кліматичні спостереження та біогеографічні дослідження. Геодезичні вимірювання припускають використання різних інструментів для визначення координат точок на місцевості і вимірювання відстаней, кутів, висот і т.д. ці дані використовуються для створення топографічних карт і топографічних моделей. Ґрунтово-геоморфологічні дослідження включають опис і аналіз ґрунту, визначення її складу, структури, механічних властивостей, а також вивчення геоморфологічних особливостей регіону. Спостереження за кліматом передбачає збір даних про температуру, вологість, опади, вітрові умови та інші кліматичні параметри з використанням метеостанцій, термометрів, гігрометрів та іншого обладнання. Біогеографічні дослідження включають в себе спостереження за флорою і фауною, опис складу видів, вивчення умов навколишнього середовища і міжвидових взаємодій.

Камеральний метод забезпечує обробку, аналіз і систематизацію вже наявної інформації. До них відноситься робота з картами, літературними матеріалами, статистичними даними та іншими вторинними матеріалами. Картографічні методи включають аналіз існуючих карт та атласів для отримання інформації про місцезнаходження, характеристики та взаємозв'язки географічних об'єктів. Це дозволяє створювати нові карти для порівняльного аналізу та просторового моделювання. Огляд літератури включає в себе збір і аналіз інформації з наукових робіт, монографій, звітів та інших публікацій, що дозволяє отримати теоретичні знання і ознайомитися з результатами попередніх досліджень. Статистичні методи включають аналіз статистичних даних про населення, економічну активність, природні ресурси та інші аспекти регіону, що дозволяє виявляти тенденції, робити прогнози та приймати обґрунтовані рішення.

Сучасні технології відкривають нові можливості для збору та аналізу географічної інформації, забезпечуючи високу точність, швидкість і ефективність досліджень. Геоінформаційні системи (ГІС) дозволяють цифрово зберігати, аналізувати та візуалізувати географічну інформацію, інтегрувати дані з різних джерел, проводити просторовий аналіз, а різні масові супутникові системи дистанційного зондування дозволяють отримувати детальні та відповідні

зображення земної поверхні, що використовуються для моніторингу змін навколишнього середовища, аналіз землекористування, дослідження стихійних лих тощо. Безпілотник дозволяє виконувати аерофотозйомку, збирати дані про рельєф, рослинність, інфраструктуру та інші об'єкти, забезпечуючи високу роздільну здатність зображень і можливість швидкого збору даних. Глобальні навігаційні супутникові системи (GNSS), такі як GPS, дозволяють точно визначити координати об'єктів на місцевості для геодезичних вимірювань та навігації.

Тому методи збору географічної інформації різноманітні і охоплюють як традиційні польові та кабінетні методи, так і сучасні технології. Польові методи забезпечують безпосередній збір первинної інформації, кабінетні методи дозволяють аналізувати і систематизувати наявні дані, а сучасні технології надають нові можливості для ефективного збору та обробки географічної інформації. Поєднання цих методів дозволяє реалізувати комплексний підхід до вивчення та розвідки корінних земель, необхідний для наукового вивчення, планування та управління територією.

Обробка та аналіз геоданих

Обробка та аналіз геоданих є критичними етапами в дослідженнях географічної інформації. Вони дозволяють перетворити сирі дані на корисну інформацію, яка може бути використана для прийняття рішень, планування та наукових досліджень. У цьому розділі розглянемо методи обробки даних і використання програмного забезпечення для аналізу геоданих.

Методи обробки даних

Обробка геоданих включає кілька основних етапів: підготовка даних, фільтрація, агрегування, інтеграція та візуалізація. Кожен з цих етапів має свої методи та інструменти.

Підготовка даних: Підготовка даних включає збирання, очищення та нормалізацію даних. Це важливий крок, який забезпечує точність і консистентність даних. Методи підготовки даних включають видалення помилок, заповнення пропущених значень і перетворення даних у відповідний формат.

Фільтрація даних: Фільтрація включає видалення непотрібних або нерелевантних даних. Це може бути зроблено за допомогою різних методів, таких як обмеження за діапазоном значень, вибір тільки потрібних атрибутів або видалення аномалій.

Агрегування даних: Агрегування включає об'єднання даних з різних джерел або підсумовування даних для отримання зведених показників. Це може включати методи групування даних, обчислення середніх значень, сум, максимумів і мінімумів.

Інтеграція даних: Інтеграція включає об'єднання різних наборів даних для створення єдиної, узгодженої бази даних. Це може вимагати зіставлення даних за спільними атрибутами або просторовими координатами.

Візуалізація даних: Візуалізація є важливим етапом, що дозволяє представити дані у вигляді карт, графіків, діаграм та інших візуальних форм. Це допомагає краще зрозуміти дані, виявити закономірності та зробити висновки.

Використання програмного забезпечення для аналізу

Програмне забезпечення для аналізу геоданих відіграє важливу роль у сучасних дослідженнях. Воно забезпечує потужні інструменти для обробки, аналізу та візуалізації даних. Деякі з найпоширеніших програмних продуктів для роботи з геоданими включають:

ArcGIS: Один з найпоширеніших і потужних програмних пакетів для роботи з геоінформаційними системами. ArcGIS надає широкий спектр інструментів для просторового аналізу, створення карт, моделювання даних і їх візуалізації. Він підтримує різноманітні формати даних і інтеграцію з іншими системами. Дивимось рис. 2.1

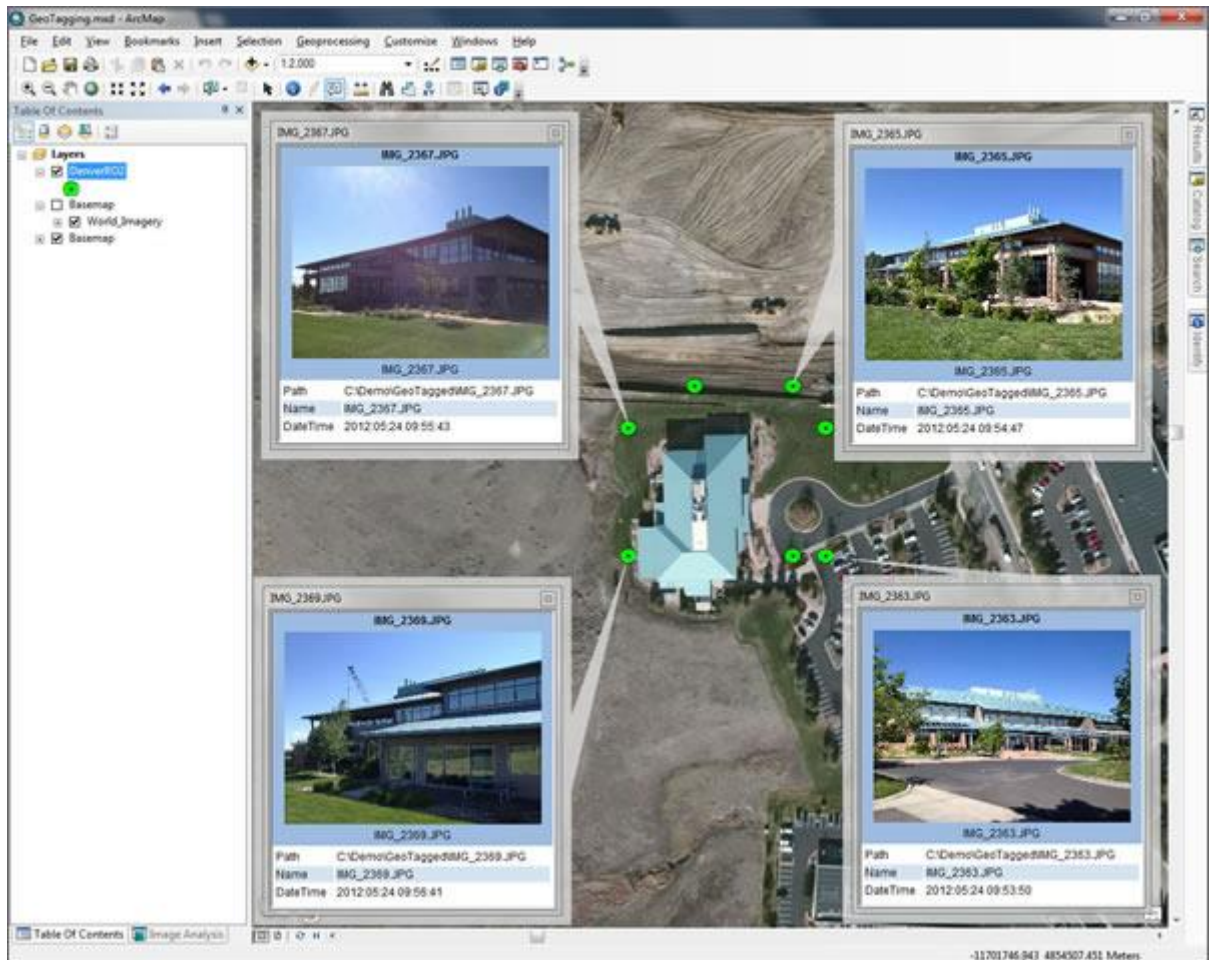

Рис. 2.1. Приклад використання ArcGIS[33]

QGIS: Відкрите програмне забезпечення для роботи з ГІС, яке надає потужні інструменти для аналізу та візуалізації геоданих. QGIS підтримує численні формати даних, має широкий спектр плагінів та інструментів для просторового аналізу і картографії. Його головною перевагою є безкоштовна ліцензія та можливість модифікації. Дивимось рис. 2.2

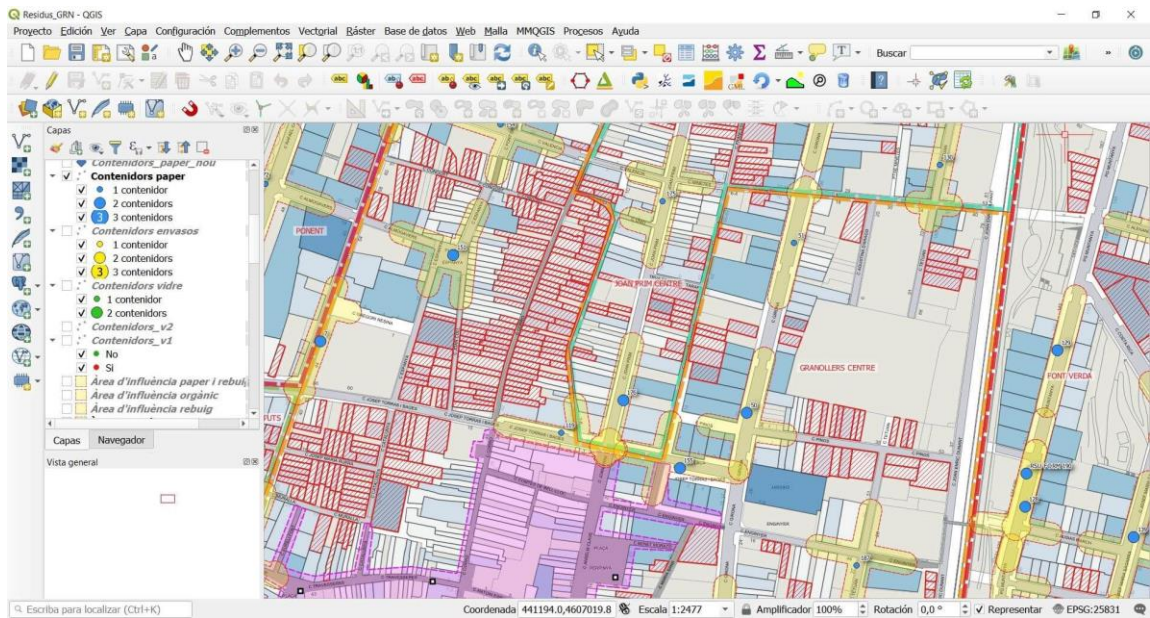

Рис. 2.2. Приклад використання QGIS[34]

Google Earth Engine: Хмарна платформа для обробки та аналізу геопросторових даних. Вона надає доступ до величезних архівів супутникових знімків і інших геопросторових даних, а також потужні інструменти для їх аналізу. Google Earth Engine використовується для моніторингу змін у навколишньому середовищі, аналізу землекористування, вивчення кліматичних змін тощо. Дивимось рис. 2.3

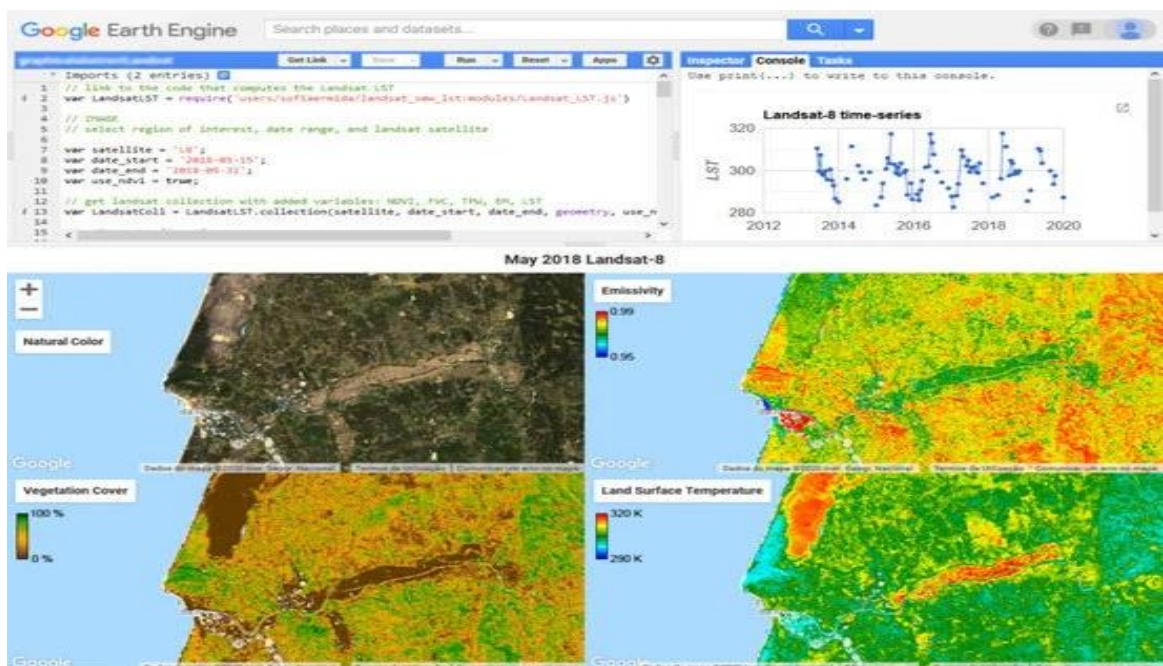

Рис. 2.3. Приклад використання Google Earth Engine[35]

GRASS GIS: Відкрита ГІС-платформа, що надає потужні інструменти для просторового моделювання, аналізу геоданих і їх візуалізації. GRASS GIS підтримує широкий спектр геопросторових операцій і інтегрується з іншими програмними продуктами. Дивимось рис. 2.4

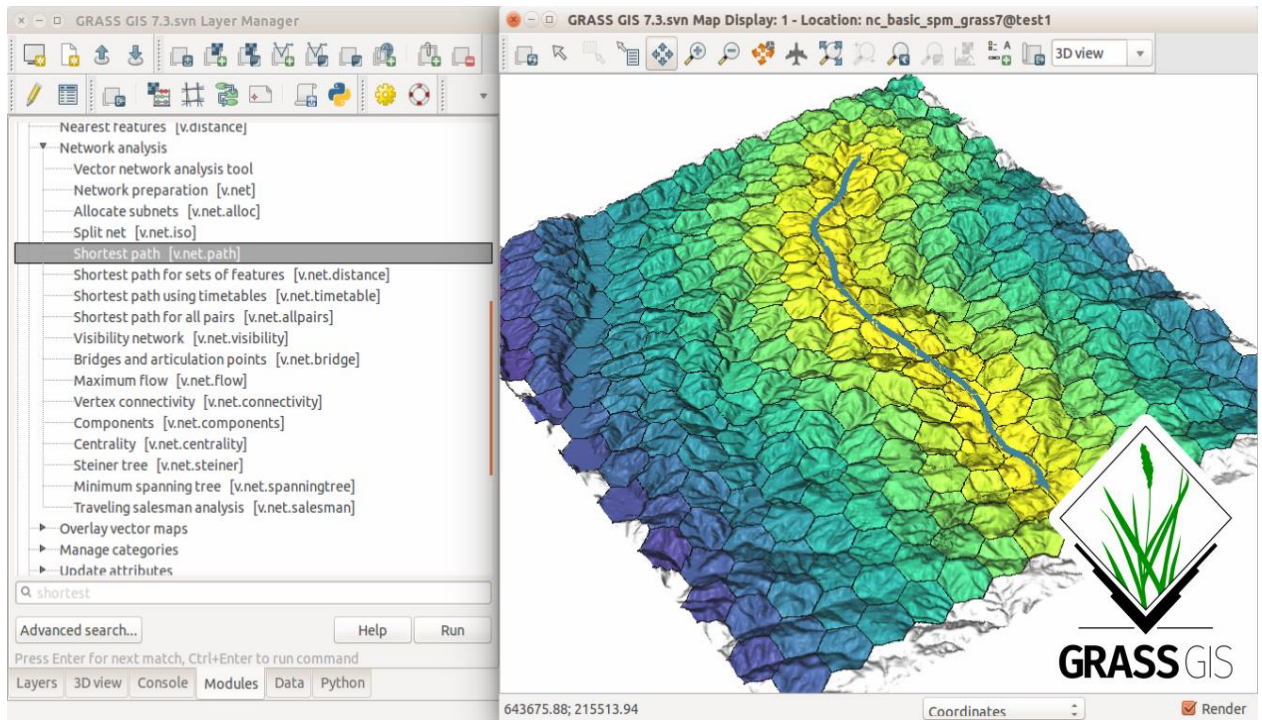

Рис. 2.4. Приклад використання GRASS GIS[36]

R та Python: Мови програмування, які широко використовуються для аналізу геоданих. Існує безліч бібліотек для роботи з геопросторовими даними, таких як `sf`, `sp`, `raster` у R, та `geopandas`, `shapely`, `rasterio` у Python. Ці інструменти дозволяють проводити складні аналізи та моделювання, інтегрувати дані з різних джерел і створювати детальні візуалізації. Дивимось рис. 2.5

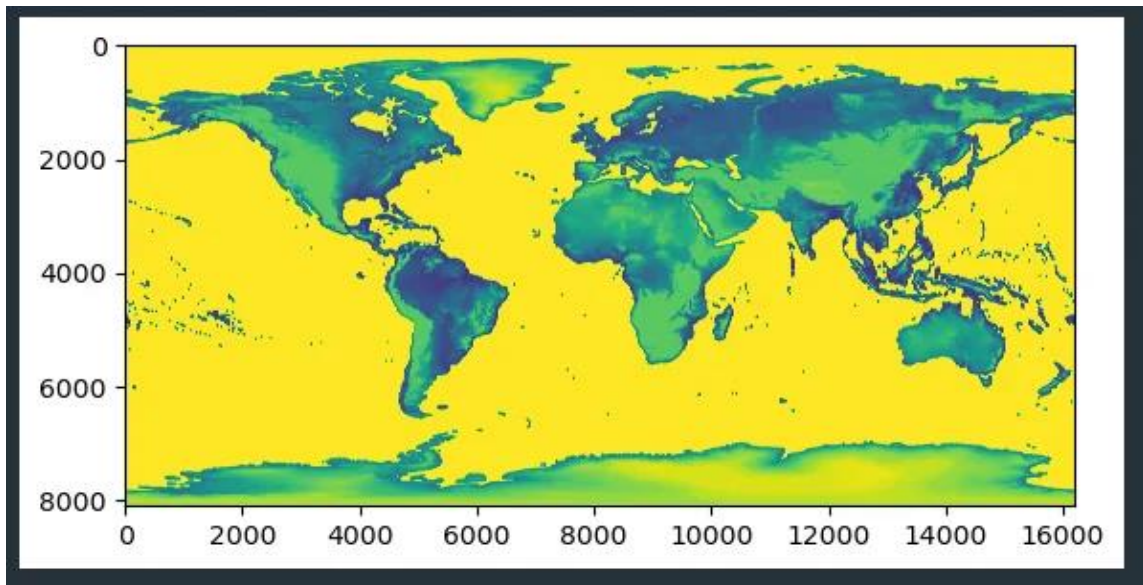

Рис. 2.5. Приклад використання Python[37]

Обробка та аналіз геоданих є невід'ємними складовими досліджень у галузі географії та суміжних дисциплінах. Методи обробки даних включають підготовку, фільтрацію, агрегування, інтеграцію та візуалізацію даних. Використання сучасного програмного забезпечення, такого як ArcGIS, QGIS, Google Earth Engine, GRASS GIS, а також мов програмування R і Python, надає потужні інструменти для аналізу та візуалізації геоданих. Ці технології дозволяють отримувати точну та актуальну інформацію, що є необхідною для прийняття обґрунтованих рішень, планування та проведення наукових досліджень.

Використання геоданих при вивченні рідного краю

Геодані є важливим інструментом для вивчення рідних земель, оскільки вони дають можливість отримати точну та актуальну інформацію про різні аспекти території. Їх застосування охоплює вивчення природних умов і ресурсів, аналіз екологічного стану та соціально-економічні дослідження.

Вивчення природних умов і ресурсів рідного краю є однією з важливих областей застосування геоданих. Це включає аналіз геологічних, ґрунтових, гідрологічних та кліматичних умов. Геодані дозволяють створювати детальні карти та моделі, які показують розподіл різних природних ресурсів, таких як корисні копалини, Водні ресурси, ліси та сільськогосподарські угіддя. Наприклад, використовуючи супутникові знімки та дані дистанційного зондування для

моніторингу змін лісового покриву, виявлення зон ерозії ґрунтів та виявлення нових водних об'єктів, геодані також можуть допомогти у прогнозуванні природних явищ, таких як повені, зсуви та інші стихійні лиха, які мають вирішальне значення для забезпечення безпеки населення та ефективного управління природними ресурсами.

Екологічний аналіз-ще одна важлива область застосування геоданих. Вони дозволяють оцінити рівень забруднення повітря, води і ґрунту, виявити джерела забруднення і визначити райони, які завдають шкоди навколишньому середовищу. Геоінформаційні системи (ГІС) дозволяють інтегрувати дані з різних джерел, включаючи дані про промислові викиди, транспортні потоки та пестициди, і дозволяють створювати комплексні екологічні карти. Наприклад, ГІС може бути використаний для картографування поширення забруднення у водних об'єктах, виявлення зон підвищеного ризику для здоров'я населення та моделювання поширення забруднюючих речовин в атмосфері. Це важливо для прийняття екологічно обґрунтованих рішень, розробки заходів з охорони навколишнього середовища та планування екологічної політики.

Соціально-економічні дослідження також широко використовують геодані для аналізу демографічних, економічних та соціальних процесів у своїх країнах. Вони дозволяють аналізувати розподіл населення, рівень зайнятості, доходів, рівень освіти, доступ до медичних та соціальних послуг. Наприклад, демографічна карта, заснована на геоданих, може показати розподіл населення за віком, статтю, етнічним складом і т. д. Геодані також використовуються для аналізу економічної активності та виявлення районів, які перебувають у стані економічного спаду або мають високий потенціал для розвитку. Вони можуть допомогти у плануванні інфраструктурних проєктів, таких як будівництво доріг, шкіл та лікарень, а також у забезпеченні доступу до державних послуг. Соціально-економічні дослідження з використанням геоданих сприяють більш ефективному управлінню регіоном, зниженню соціальної нерівності та підвищенню якості життя населення.

Тому геодані є невід'ємною частиною вивчення рідного краю, забезпечуючи комплексний підхід до вивчення природних умов, екологічного стану та соціально-

економічних процесів. Вони надають можливість отримувати точну та актуальну інформацію, необхідну для прийняття обґрунтованих рішень, планування та управління територіями, забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення.

Використання геоданих при вивченні рідних земель - дуже важливий і багатогранний процес, який охоплює вивчення природних умов і ресурсів, аналіз екологічного стану, соціально-економічні дослідження. За допомогою геоданих Ви отримуєте точну та актуальну інформацію, необхідну для прийняття обґрунтованих рішень, ефективного планування та управління вашою територією.

Використання геоданих для вивчення природних умов і ресурсів дає можливість створювати докладні карти і моделі, що відображають розподіл природних ресурсів, прогнозувати природні явища, раціональне використання ресурсів аналіз екологічних умов з використанням геоданих дозволяє оцінити рівень забруднення, виявити екологічно небезпечні зони і розробити заходи з охорони навколишнього середовища. Соціально-економічні дослідження, засновані на геоданих, сприяють аналізу демографічних та економічних процесів, планування інфраструктури та підвищенню якості життя населення.

В результаті геодані є важливим елементом сучасних досліджень рідних земель, забезпечуючи комплексний підхід до вивчення територій, необхідний для сталого розвитку та підвищення якості життя населення. Інтеграція географічних даних у наукові дослідження, планування та управління сприяє більш глибокому розумінню природи, навколишнього середовища та соціально-економічних процесів, забезпечуючи ефективні рішення сучасних завдань.

2.3. Аналітичні можливості ГІС: дослідження рельєфу земної поверхні, аналіз умов зволоження та діагностика підтоплення територій, стан та якість земних покривів

Геоінформаційні системи (ГІС) - це потужні інструменти для проведення географічних досліджень та надання можливостей для обробки, аналізу та

візуалізації просторових даних. Аналітичні можливості ГІС дозволяють нам вивчати різні аспекти навколишнього середовища, такі як рельєф земної поверхні, умови зволоження і затоплення місцевості, стан і якість рослинного покриву. Завдяки своїй здатності інтегрувати та аналізувати великі обсяги геопросторових даних, ГІС є важливим інструментом для прийняття обґрунтованих рішень щодо управління природними ресурсами та територіального планування.

Функції ГІС-аналітики включають багато інструментів і методів, які дозволяють проводити всебічний аналіз просторових даних. Це включає створення та аналіз цифрових моделей висот, гідрологічне моделювання, оцінку ризику повені, моніторинг змін рослинного покриву та інші дослідження. ГІС дозволяє інтегрувати дані з різних джерел, включаючи супутникові знімки, топографічні карти та кліматичні дані, що дозволяє проводити більш точний та детальний аналіз.

Аналітичні можливості ГІС мають велике значення для географічних досліджень, оскільки вони надають детальну інформацію про природні та антропогенні процеси, що відбуваються на поверхні Землі. Завдяки ГІС можна моделювати різні сценарії розвитку регіону, оцінювати вплив природних і антропогенних факторів на навколишнє середовище, планувати заходи зі збереження природи та управління ресурсами. Нижче ми розглянемо конкретні приклади застосування ГІС для вивчення хвилястості поверхні, аналізу умов зволоження, діагностики регіональних повеней та оцінки стану та якості рослинного покриву.

Вивчення рельєфу земної поверхні є одним з основних застосувань ГІС. За допомогою цифрової моделі місцевості (dem) ви можете детально вивчити топографічні особливості місцевості, такі як висота, нахил, експозиція схилу та інші топографічні параметри. ГІС дозволяє створювати 3D-моделі місцевості, які дають можливість візуалізувати місцевість під різними кутами та в різних масштабах. Це особливо корисно для геологічних та геоморфологічних досліджень, планування будівництва, оцінки процесів ерозії та інших завдань. Dem використовуються для моделювання вододілів, виявлення районів, потенційно

схильних до зсувів, та інших геоморфологічних процесів, а також важливі для управління ризиками стихійних лих.

ГІС також широко використовується для аналізу гідрологічних умов та діагностики повені в районах. Ви можете використовувати ГІС для моделювання потоків води, визначення районів, які можуть бути затоплені під час повені, та оцінки ризику затоплення громад та інфраструктури. Це робиться шляхом аналізу мереж водних шляхів, топографічних даних, кліматичних показників та інших параметрів. ГІС дозволяє створювати карти повеней, що відображають зони потенційного ризику і дозволяють знизити його, наприклад, шляхом будівництва захисних споруд, розробки планів евакуації та інших заходів з управління водними ресурсами.

Моніторинг стану та якості рослинного покриву-ще одна важлива область застосування ГІС. Вони дозволяють аналізувати зміни в землекористуванні, виявляти деградацію ґрунтів, відстежувати стан рослинності і виявляти зони ерозії. Інструменти ГІС можуть інтегрувати дані дистанційного зондування, такі як супутникові знімки, з іншими просторовими даними для створення детальних карт земної поверхні. Це дозволяє нам відстежувати зміни у землекористуванні, виявляти екологічні проблеми та планувати заходи щодо їх вирішення. Наприклад, аналіз супутникових знімків у поєднанні з даними про рослинництво може допомогти виявити ділянки деградації ґрунтів та розробити стратегії їх відновлення.

Аналітичні можливості ГІС дуже важливі для проведення комплексних географічних досліджень. Вони дозволяють детально проаналізувати рельєф земної поверхні, умови зволоження і затоплення місцевості, а також стан і якість рослинного покриву. Використання ГІС базується на точності та деталізації аналізу, інтеграції різних джерел даних та моделюванні різних сценаріїв, необхідних для ефективного управління природними ресурсами та планування сталого розвитку регіону.

Дослідження рельєфу земної поверхні

Методи аналізу рельєфу за допомогою ГІС

Аналіз рельєфу за допомогою геоінформаційних систем (ГІС) включає використання різних методів і інструментів для вивчення топографічних характеристик території. Основними методами аналізу рельєфу є:

- Цифрові моделі рельєфу (ЦМР): ЦМР представляють собою тривимірні цифрові моделі земної поверхні, які створюються на основі висотних даних. Вони дозволяють проводити детальний аналіз висот, схилів, експозиції схилів та інших топографічних параметрів.

- Аналіз схилів та експозиції: ГІС дозволяє обчислювати крутизну і напрямок схилів, що є важливими показниками для геоморфологічних і геологічних досліджень, планування будівництва, сільського господарства та лісництва.

- Гідрологічне моделювання: За допомогою ГІС можна моделювати водозбірні басейни, аналізувати водні потоки, визначати зони ерозії та накопичення осадів.

- Аналіз видимості та затінення: ГІС дозволяє моделювати зони видимості з певної точки та визначати ділянки, що перебувають у тіні, що є корисним для планування інфраструктури, досліджень енергетики (сонячні панелі) та охорони природи.

Візуалізація рельєфу (цифрові моделі рельєфу, ізолінії) є важливим етапом аналізу, який дозволяє створювати наочні представлення топографічних характеристик території. Основними методами візуалізації рельєфу є:

- Цифрові моделі рельєфу (ЦМР): ЦМР представляють рельєф у тривимірному форматі, що дозволяє візуалізувати висоти та контури місцевості. ЦМР можуть бути використані для створення тривимірних карт, що показують рельєф у різних ракурсах і масштабах.

- Ізолінії (контурні лінії): Ізолінії використовуються для представлення рельєфу на двовимірних картах. Вони з'єднують точки з однаковою висотою над рівнем моря, що дозволяє відображати форму і крутизну схилів. Карти з ізолініями є одним з найпоширеніших методів візуалізації рельєфу.

- Градієнтні карти схилів: Ці карти відображають крутизну схилів за допомогою кольорової градації, що дозволяє легко визначити ділянки з різними рівнями крутизни.

- Карти експозиції: Ці карти показують напрямок схилів, що допомагає в аналізі мікрокліматичних умов, оцінці сонячної інсоляції та інших факторів.

Дослідження рельєфу за допомогою ГІС має широке застосування в різних галузях. Нижче наведені деякі приклади:

- Геологічні дослідження: Аналіз рельєфу допомагає вивчати геологічні структури, виявляти зони зсувів і розломів, оцінювати ризики землетрусів.

- Планування інфраструктури: При плануванні будівництва доріг, мостів, будівель і інших об'єктів важливо враховувати топографічні характеристики території для вибору оптимальних маршрутів і місць розташування.

- Сільське господарство і лісництво: Аналіз схилів та експозиції допомагає оптимально розміщувати сільськогосподарські культури, визначати зони з підвищеним ризиком ерозії ґрунтів, планувати заходи щодо охорони земель.

- Охорона довкілля: ГІС використовується для моделювання водозбірних басейнів, оцінки ризиків затоплення, визначення зон ерозії та деградації земель, планування природоохоронних заходів.

- Туризм і рекреація: Візуалізація рельєфу допомагає планувати туристичні маршрути, оцінювати привабливість територій для відпочинку та туризму, забезпечувати безпеку туристів.

Аналіз умов зволоження

Джерела даних про зволоження

Для аналізу умов зволоження використовуються різноманітні джерела даних, які забезпечують необхідну інформацію про кількість та розподіл опадів, рівень ґрунтових вод, вологість ґрунту та інші гідрологічні параметри. Основними джерелами даних про зволоження є:

- Метеорологічні дані: Інформація про кількість опадів, температуру повітря, вологість та інші метеорологічні показники, що збирається метеостанціями.

- Супутникові знімки: Дані дистанційного зондування, отримані за допомогою супутників, що дозволяють оцінювати вологість ґрунту, вегетаційний індекс та інші параметри.

- Гідрологічні дані: Інформація про рівень та режим річок, озер, ґрунтових вод, зібрана гідрологічними станціями.

- Ґрунтові дані: Інформація про фізичні та хімічні властивості ґрунтів, що впливають на їх водопроникність і здатність утримувати вологу.

- Кліматичні моделі: Прогнозні дані про зміну кліматичних умов, що впливають на зволоження території.

Методи моделювання умов зволоження

Моделювання умов зволоження за допомогою ГІС включає використання різноманітних методів та інструментів для аналізу гідрологічних та кліматичних даних. Основними методами моделювання є:

- Гідрологічні моделі: Використовуються для моделювання водозбірних басейнів, оцінки водного балансу, розподілу опадів та випаровування, прогнозування змін рівня води у річках та озерах.

- Аналіз водозбірних басейнів: За допомогою ГІС можна моделювати поверхневий стік, визначати зони зволоження та підтоплення, аналізувати водний режим території.

- Моделі вологості ґрунту: Використовуються для оцінки вологості ґрунту на основі даних про опади, температуру, вологість повітря та властивості ґрунту.

- Моделі прогнозування кліматичних змін: Допомагають прогнозувати зміни у зволоженні територій у зв'язку зі змінами кліматичних умов.

- Супутниковий моніторинг: Використовується для безперервного спостереження за зволоженням території, оцінки впливу різних факторів на вологість ґрунту та рослинність.

Результати аналізу умов зволоження мають широке застосування у різних галузях і дозволяють вирішувати важливі практичні завдання:

- Сільське господарство: Аналіз умов зволоження допомагає оптимально планувати зрошення сільськогосподарських культур, оцінювати ризики засух та надмірного зволоження, визначати оптимальні строки посіву та збирання врожаю.

- Лісництво: Дані про зволоження використовуються для планування лісонасаджень, оцінки стану лісів, прогнозування ризиків лісових пожеж та хвороб дерев.

- Водні ресурси: Моделювання умов зволоження допомагає в управлінні водними ресурсами, плануванні використання води для різних потреб, оцінці запасів води у водозбірних басейнах.

- Містобудування та інфраструктура: Результати аналізу зволоження використовуються при плануванні будівництва, оцінці ризиків підтоплення, проектуванні дренажних систем та водовідведення.

- Екологія та охорона довкілля: Дані про зволоження допомагають оцінювати екологічний стан територій, моніторити зміни у водних екосистемах, розробляти заходи з охорони природних ресурсів.

- Наукові дослідження: Результати аналізу умов зволоження є важливими для вивчення кліматичних змін, моделювання екосистем, дослідження гідрологічних та геоморфологічних процесів.

Таким чином, аналіз умов зволоження за допомогою ГІС є важливим інструментом для управління природними ресурсами, планування територій та вирішення різноманітних практичних завдань у сільському господарстві, лісництві, водному господарстві, містобудуванні, екології та науці.

Діагностика підтоплених територій

Виявлення затоплених територій - важливий етап діагностики повеней. У цьому процесі використовуються географічні інформаційні системи (ГІС) та інші технології для точного визначення затоплених територій ГІС дають змогу збирати, зберігати та аналізувати просторові дані, які є ключовими для визначення затоплених територій.

Дані про повені можна збирати різними методами, включно з дистанційним зондуванням (супутникові знімки, аерофотозйомка), наземними дослідженнями та використанням датчиків для вимірювання рівня води; ГІС дає змогу інтегрувати ці дані та візуалізувати їх на картах, чітко окреслюючи затоплені території, оцінити їхні масштаби та інтенсивність.

Після виявлення затоплених територій необхідно проаналізувати причини повеней. Причини повеней різноманітні і включають в себе як природні, так і антропогенні фактори; за допомогою ГІС ці причини можна детально проаналізувати, що важливо для розробки ефективних превентивних заходів.

До природних причин повеней належать рясні опади, підвищення рівня ґрунтових вод, розливи річок і морські припливи; ГІС дає змогу моделювати ці природні явища та їхній вплив на територію. Антропогенні причини включають неадекватне міське планування, руйнування природних водоохоронних зон і порушення гідрологічного режиму внаслідок будівництва інфраструктури; аналіз просторових даних у ГІС може допомогти виявити взаємозв'язок між цими факторами і повенями.

Прогнозування повеней і розробка превентивних заходів необхідні для мінімізації збитків від повеней, і ГІС відіграють важливу роль у прогнозуванні повеней, даючи змогу створювати моделі, що враховують різні фактори, як-от місцеві кліматичні умови, топографію, гідрологічні характеристики та особливості інфраструктури.

ГІС можна використовувати для створення карт ризику повеней, що показують потенційні зони затоплення за різних сценаріїв (наприклад, за різних рівнів опадів і повеней). Це дає змогу прогнозувати ймовірність повеней та оцінювати їхній потенційний вплив на різні території.

Превентивні заходи включають як інженерні, так і неінженерні рішення. Інженерні рішення включають будівництво дамб, дренажу, підняття територій і будівництво дренажних систем. До неінженерних заходів можна віднести введення водоохоронних зон, регулювання забудови територій і відновлення природних водоохоронних зон.

ГІС також можна використовувати для моніторингу ефективності превентивних заходів та їхнього впливу на затоплювані території. Це дасть змогу своєчасно координувати дії та забезпечить постійний моніторинг ситуації.

Діагностика затоплених територій з використанням ГІС охоплює виявлення затоплених територій, аналіз причин затоплення та прогнозування можливих повеней з розробкою превентивних заходів. Використання ГІС забезпечує точний та ефективний підхід до розв'язання проблем затоплення, мінімізації збитків для мешканців та інфраструктури, підвищення рівня природних і техногенних загроз, а також допомагає підвищити загальну стійкість території до загроз.

Стан та якість земних покривів

Оцінка якості ґрунтового-рослинного покриву є важливим аспектом дослідження та управління землекористуванням. Існує кілька методів оцінювання якості ґрунтового-рослинного покриву, які можна використовувати для визначення його стану та придатності для різних цілей. Дистанційне зондування (ДЗ), зокрема супутникові знімки та аерофотозйомка, дає змогу отримати детальні дані про поверхню землі, а регулярне оновлення даних щодо стану ґрунтового-рослинного покриву дає змогу відстежувати великомасштабні зміни. Польові дослідження проводяться безпосередньо на місцевості для відбору зразків ґрунту, рослинності та інших компонентів ґрунтового-рослинного покриву. Географічні інформаційні системи (ГІС) використовуються для об'єднання, аналізу та візуалізації даних з різних джерел з метою створення карт якості ґрунтового-рослинного покриву, що показують стан ґрунтового-рослинного покриву на різних територіях. Лабораторні аналізи, такі як хімічні, фізичні та біологічні аналізи зразків ґрунту, можуть використовуватися для оцінки родючості ґрунту, його забруднення та інших показників якості.

Аналіз змін ґрунтового покриву важливий для розуміння динаміки земельних ресурсів і виявлення тенденцій їхньої деградації та поліпшення. Основні підходи до аналізу змін включають порівняння історичних даних з використанням історичних карт, супутникових знімків та інших джерел інформації для виявлення змін, що відбулися з плином часу, що дає змогу визначити тенденції зміни

грунтового покриву, такі як урбанізація, збезлісення та зміни в сільськогосподарському землекористуванні. Моделювання змін використовує математичні моделі для прогнозування змін ґрунтово-рослинного покриву на основі поточних даних і тенденцій, а також допомагає передбачити можливі сценарії майбутнього та їхній вплив на ґрунтово-рослинний покрив. Аналіз антропогенного впливу вивчає вплив різних видів економічної діяльності, таких як сільське господарство, промисловість і міське будівництво, на стан ґрунтово-рослинного покриву з метою виявлення основних чинників, що спричиняють зміну ґрунтово-рослинного покриву, та розроблення заходів щодо їх мінімізації.

Зміни у стані та якості ґрунтово-рослинного покриву можуть мати значні екологічні наслідки. До основних екологічних наслідків належать зниження родючості ґрунтів, втрата родючості внаслідок ерозії, виснаження запасів поживних речовин та хімічне забруднення, що може призвести до зниження продуктивності сільського господарства та загрози продовольчій безпеці. Деградація природних екосистем, вирубування лісів, природних пасовищ та інших екосистем призводить до втрати біорізноманіття та зміни гідрологічного режиму і кліматичних умов. Забруднення ґрунту внаслідок накопичення в ньому токсичних речовин, що утворюються під час використання пестицидів, добрив і промислових відходів, негативно позначається на здоров'ї людей і тварин, а також на якості ґрунтових вод.

Управління земельними ресурсами включає в себе низку заходів, спрямованих на підтримання і відновлення якості ґрунтового покриву. Стале землекористування, таке як органічне землеробство, агролісівництво та ресурсозберігаюче культивування, може допомогти знизити негативний вплив на ґрунтовий покрив. Рекультивація деградованих земель, відновлення родючості ґрунтів, рекультивація кар'єрів і реалізація проєктів із боротьби з ерозією та засоленням можуть сприяти поліпшенню стану ґрунтового покриву. Охорона природних екосистем і створення заповідників, національних парків і біосферних резерватів для збереження біорізноманіття та природних процесів допомагає підтримувати екологічний баланс. Моніторинг довкілля: постійний моніторинг

стану ґрунтового-рослинного покриву для виявлення змін та оцінювання ефективності заходів з управління земельними ресурсами забезпечує вчасне виявлення проблем та їх вирішення.

Оцінка якості ґрунтового-рослинного покриву, аналіз його змін та управління земельними ресурсами є невід'ємною частиною сталого розвитку. Сучасні методи і технології можуть забезпечити ефективний моніторинг та управління земельними ресурсами і залишити їх для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТ ФАКУЛЬТАТИВУ “ГІС У ДОСЛІДЖЕННЯХ РІДНОГО КРАЮ”

3.1. Програма факультативу

Мета факультативу:

1. Поглиблення знань з географічних інформаційних систем.
2. Розвиток практичних навичок роботи з ГІС.
3. Формування інтересу та мотивації до географічних досліджень.
4. Підвищення екологічної свідомості та розуміння рідного краю.

Структура факультативу:

- Вступ до ГІС.
- Основи картографії.
- Джерела географічної інформації.
- Обробка та аналіз геоданих.
- Проектування карт у ГІС.
- Використання ГІС у дослідженнях рідного краю (Київської області).
- Практичні заняття з ГІС.

Тематичний план занять:

1. Вступ до ГІС
  - Основні поняття і терміни.
  - Історія розвитку ГІС.
  - Застосування ГІС у різних галузях.
2. Основи картографії
  - Типи карт і їхні властивості.
  - Картографічні проекції.
  - Читання та інтерпретація карт.

3. Джерела географічної інформації
  - Традиційні джерела (карти, атласи).
  - Сучасні джерела (супутникові знімки, бази даних ГІС).
  - Польові методи збору даних.
4. Обробка та аналіз геоданих
  - Методи обробки даних.
  - Використання програмного забезпечення для аналізу геоданих.
  - Візуалізація даних у ГІС.
5. Проектування карт у ГІС
  - Основи проектування карт.
  - Вибір відповідних інструментів і програмного забезпечення.
  - Створення тематичних карт.
6. Використання ГІС у дослідженнях рідного краю (Київської області)
  - Аналіз природних умов і ресурсів.
  - Оцінка екологічного стану територій.
  - Соціально-економічні дослідження.
7. Практичні заняття з ГІС
  - Виконання практичних завдань із використанням ГІС.
  - Аналіз реальних даних та створення карт.
  - Проведення дослідницьких проектів.

3.2. Частковий опис факультативних занять

1. Вступ до ГІС

На цьому занятті учні ознайомляться з основними поняттями і термінами, такими як векторні і растрові дані, шари і атрибути. Вони дізнаються про історію розвитку ГІС та їх застосування в різних галузях, включаючи екологію, містобудування, транспорт і сільське господарство.

2. Основи картографії

Учні вивчатимуть різні типи карт (тематичні, топографічні, політичні), їхні властивості та призначення. Особлива увага буде приділена картографічним проєкціям і способам представлення географічних об'єктів на площині. Вони навчатимуться читати та інтерпретувати різні типи карт.

3. Джерела географічної інформації

Це заняття охоплює традиційні джерела географічної інформації, такі як карти, атласи та статистичні дані. Учні також дізнаються про сучасні джерела, включаючи супутникові знімки і бази даних ГІС. Особлива увага буде приділена польовим методам збору даних, таким як геодезичні вимірювання та використання GPS.

4. Обробка та аналіз геоданих

На цьому занятті учні освоюють методи обробки даних, включаючи введення, редагування та інтеграцію різних типів даних. Вони навчатимуться використовувати програмне забезпечення для аналізу геоданих, таке як QGIS або ArcGIS, для проведення просторових запитів, аналізу атрибутивних даних та візуалізації результатів у вигляді карт.

5. Проектування карт у ГІС

Учні вивчатимуть основи проектування карт, включаючи вибір тематики, визначення масштабу і вибір відповідних інструментів та програмного забезпечення. Вони створять тематичні карти, що ілюструють певні аспекти досліджень рідного краю, такі як розподіл зелених зон, демографічні показники або рівень забруднення повітря.

6. Використання ГІС у дослідженнях рідного краю (Київської області)

На цьому занятті учні аналізуватимуть природні умови і ресурси Київської області, використовуючи ГІС для створення детальних карт рельєфу, ґрунтів,

водних ресурсів і кліматичних умов. Вони оцінюватимуть екологічний стан територій, аналізуючи дані про забруднення повітря, води і ґрунтів. Також проводитимуть соціально-економічні дослідження, аналізуючи демографічні дані, розташування підприємств і рівень зайнятості.

7. Практичні заняття з ГІС

Учні виконуватимуть практичні завдання із використанням ГІС, такі як нанесення на карту певних об'єктів, створення буферних зон і вимірювання відстаней. Вони аналізуватимуть реальні дані, такі як супутникові знімки та статистичні дані, і створюватимуть тематичні карти. Під час проведення дослідницьких проектів учні використовуватимуть ГІС для вирішення конкретних завдань, таких як оцінка ризику підтоплення або аналіз змін у земних покриттях.

Ця програма факультативу дозволить учням набути глибоких знань і практичних навичок у сфері ГІС, що стане основою для їхніх подальших досліджень і професійної діяльності у сфері географії, екології, планування та управління територіями.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дипломної роботи було розглянуто методичні основи формування та проведення факультативних курсів з географії в закладах середньої освіти. Зокрема, було визначено методичні принципи, які повинні лежати в основі викладання факультативних курсів: науковість, системність, практична спрямованість, інтерактивність та індивідуалізація.

Окрему увагу було приділено методам навчання, які включають лекційні та семінарські заняття, лабораторні роботи, польові дослідження, проектну діяльність та інтерактивні технології. Також було висвітлено питання організації факультативних занять, що включають планування занять, матеріально-технічне забезпечення та оцінювання результатів навчання.

У рамках дослідження було розглянуто важливість географічної інформації та геоданих як інформаційної основи досліджень рідного краю. Було проаналізовано традиційні та сучасні джерела географічної інформації, методи збору даних та їх обробку і аналіз з використанням програмного забезпечення.

Також було висвітлено аналітичні можливості ГІС, зокрема дослідження рельєфу земної поверхні, аналіз умов зволоження та діагностика підтоплення територій, стан та якість земних покривів. Було показано, як ці інструменти можуть бути використані для вивчення природних умов і ресурсів, аналізу екологічного стану та проведення соціально-економічних досліджень.

Виконане дослідження підтвердило, що використання сучасних методів та технологій, зокрема ГІС, значно підвищує ефективність навчання та дослідницької діяльності в галузі географії. Це сприяє розвитку наукового мислення, формуванню екологічної свідомості та практичних навичок у учнів, що є необхідними для їх майбутньої професійної діяльності.

Дипломна робота підсумовує важливість інтеграції теоретичних знань з практичними навичками та використання сучасних технологій у процесі навчання географії, що дозволяє забезпечити високий рівень підготовки учнів та учнів до вирішення актуальних проблем сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anselin, L. *Spatial Econometrics: Methods and Models*. Springer. 2019.
2. Batty, M. *The New Science of Cities*. MIT Press. 2018.
3. Bolstad, P. *GIS Fundamentals: A First Text on Geographic Information Systems* (5th ed.). XanEdu Publishing. 2016.
4. Burrough, P. A., & McDonnell, R. A. *Principles of Geographical Information Systems* (2nd ed.). Oxford University Press. 2015.
5. Chang, K. *Introduction to Geographic Information Systems* (9th ed.). McGraw-Hill Education. 2018.
6. Clarke, K. C. *Getting Started with Geographic Information Systems* (5th ed.). Prentice Hall. 2016.
7. DeMers, M. N. *Fundamentals of Geographic Information Systems* (4th ed.). Wiley. 2017.
8. Fisher, P. F., & Unwin, D. J. *Re-presenting GIS*. Wiley. 2016.
9. Foote, K. E., & Lynch, M. *The Geographer's Craft Project: Using GIS for Teaching and Learning in Geography*. *Journal of Geography in Higher Education*, 23(1), 99-112. 2016.
10. Fotheringham, A. S., Brunson, C., & Charlton, M. *Quantitative Geography: Perspectives on Spatial Data Analysis*. Sage Publications. 2015.
11. Goodchild, M. F. *Geographical Information Systems: Principles, Techniques, Management, and Applications* (2nd ed.). Wiley. 2018.
12. Goodchild, M. F. *GIS and Disasters: Planning for Catastrophes*. *Geospatial Information Science*, 21(3), 239-249. 2018.
13. Goudie, A. *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present, and Future* (7th ed.). Wiley. 2018.
14. Haining, R. *Spatial Data Analysis: Theory and Practice*. Cambridge University Press. 2017.
15. Heywood, I., Cornelius, S., & Carver, S. *An Introduction to Geographical Information Systems* (4th ed.). Pearson. 2018.

16. Jankowski, P., & Nyerges, T. L. GIS-Supported Collaborative Decision Making: Results from a Controlled Experiment. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 28(3), 333-350. 2016.
17. Kraak, M. J., & Ormeling, F. J. *Cartography: Visualization of Spatial Data* (3rd ed.). Guilford Press. 2017.
18. Longley, P. A., Goodchild, M. F., Maguire, D. J., & Rhind, D. W. *Geographic Information Systems and Science* (4th ed.). Wiley. 2015.
19. Malczewski, J. *GIS and Multicriteria Decision Analysis*. Wiley. 2015.
20. Mitchell, A. *The Esri Guide to GIS Analysis, Volume 1: Geographic Patterns and Relationships*. Esri Press. 2016.
21. Online Journal "GIS Applications in Regional Planning" – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gisapps.org>.
22. Rogerson, P. A. *Statistical Methods for Geography: A Student's Guide* (4th ed.). Sage Publications. 2019.
23. Schuurman, N. *GIS: A Short Introduction*. Wiley. 2016.
24. Shekhar, S., Xiong, H., & Zhou, X. *Encyclopedia of GIS* (2nd ed.). Springer. 2018.
25. Shi, W., Fisher, P., & Goodchild, M. *Spatial Data Quality*. CRC Press. 2015.
26. Tomlin, C. D. *Geographic Information Systems and Cartographic Modeling*. Esri Press. 2016.
27. V. Kiptenko. Globalization: the geographical nexus. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Географія"*. 2017. № 1/2(66/67). С. 37-41.
28. Wilson R. Analyzing Environmental Changes with GIS. *Environmental Science & Policy*, Vol. 35, pp. 45-60. 2020.
29. Worboys, M., & Duckham, M. *GIS: A Computing Perspective* (3rd ed.). CRC Press. 2017.
30. Wright, D. J., Goodchild, M. F., & Proctor, J. D. GIS: Tool or Science? *Annals of the Association of American Geographers*, 87(2), 346-362. 2017.

31. GIS Awareness for Schools. Режим доступу [<https://www.esri.com/en-us/lg/industry/education/stories/students-leverage-gis-for-stronger-neighborhood-connections>]
32. Використання вільних ГІС у середній школі Jaime Moniz: QGIS. Режим доступу: [https://www.qgis.org/uk/site/about/case_studies/portugal_funchal.html].
33. Import Geotagged Photographs into ArcMap. Режим доступу: [<https://www.esri.com/news/arcwatch/0912/import-geotagged-photographs-into-arcmap.html>]
34. QGIS. Режим доступу [<https://www.bgeo.es/en/qgis/>]
35. Google Earth Engine Open-Source Code for Land Surface Temperature Estimation from the Landsat Series. Режим доступу: [<https://www.mdpi.com/2072-4292/12/9/1471>]
36. Introduction to GRASS GIS. Режим доступу: [<https://ncsu-geoforall-lab.github.io/grass-intro-workshop/>]
37. Read Raster Data From Postgis Using Python. Режим доступу: [https://www.reddit.com/r/gis/comments/10x52oo/read_raster_data_from_postgis_using_python/?rdt=61434]
38. Карти і атласи: методичні рекомендації для учнів географічних факультетів / За ред. В. В. Василенка. Одеса: ОНУ, 2019. 256 с.
39. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
40. Купач Т. Г. Методика географо-топонімичного аналізу території України (на прикладі ойконімів): автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11. Київ, 2008. 20 с.
41. N. Korohoda, O. Kovtoniuk, T. Kupach and N. Pohorilchuk, Use of GIS for determining mountain local obstacles of routes in low mountains. In European Association of Geoscientists & Engineers. Conference Proceedings, Conference Proceedings, Geoinformatics, May 2021, Volume 2021, p.1 – 6 DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.20215521024> (Scopus)
42. T. Kupach, Demianenko, S., Application of GIS methods and LANDSAT satellite data in studies of recreational urban space of Kyiv, Conference paper 16th International

Conference Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment. European Association of Geoscientists & Engineers, Volume 2022, p.1 - 5 DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.2022580025> (Scopus)

43. Міжнародний інститут космічної геодезії та навігації. Режим доступу: [\[https://www.isge.org/\]\(https://www.isge.org/\)](https://www.isge.org/).

44. Офіційний сайт Державної служби геодезії, картографії та кадастру України. Режим доступу: [\[https://land.gov.ua/\]\(https://land.gov.ua/\)](https://land.gov.ua/).

45. Петров П. П. Використання ГІС у шкільному навчанні: монографія. Харків: Ранок, 2018. 320 с.

46. Підручник "Соціально-економічні дослідження з використанням ГІС", Київ: Академія, 2018. 370 с.

47. Публікація "Методологія оцінки якості земних покривів", Географічні науки, № 3, 2019, с. 123-135.

48. Стаття "Використання супутникових знімків у ГІС-дослідженнях", Географічний вісник, № 12, 2021, с. 58-67.

49. Фундаментальні проблеми сучасної географії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України доктора географічних наук, професора О. М. Маринича, м. Київ, 22-24 вересня 2010 р. Київ, 2010. 225 с.

50. Чорний В. В. Основи картографії: навчальний посібник. Львів: Світ, 2018. 290 с.